

GJENGANGERE AV HENRIK IBSEN

FOTO: STIG HÅVARD DIRDAL

Undervisningsopplegg for Gjengangere

- Den som ikke lever i sannhetens lys, skaper et mørke

Av Henrik Ibsen
Regi Hanne Tømte
Premiere 16. februar 2022

INNHOOLD

FØR FORESTILLINGEN	5
Påstander, «Ja» og «Nei» svar	5
På en skala fra 1-10	5
FORVENTNINGER	6
Oppgaver man kan først løse i par, for så å deles i plenum.	6
Bli kjent med Ibsen og stykket på 8 minutter	7
Fysisk presentasjon av karakterene og handlingen i 3 akter	8
Den kunstneriske prosessen før en forestilling er klar	13
FORDYPNING: Ibsen, Det moderne dramaets far	14
FØR SALSLYSET SLUKKES	16
Det kunstneriske teamet	16
ETTER FORESTILLINGEN	17
OPPGAVE I FORHOLD TIL FORM OG ESTETIKK	17
Scenografi	17
Kostyme og makeup	19
Regien i Gjengangere	19
Musikk i forestillingen	19
OPPGAVE I FORHOLD TIL TEMATIKK	21
KILDER	22
VEDLEGG 1	22
VEDLEGG 2,	27
VEDLEGG 3 (fra programmet til forestillingen).	28

INNLEDNING

Så kjekt at dere tar med dere elevene i teatret, det er vi så glade for! Vi tilbyr et undervisningsopplegg som har søkelys på teaterforestillingen og de estetiske valgene det kunstneriske teamet har tatt i møte med Ibsens tekst. Det er ingen fasit, men ment som inspirasjon til hvordan man kan gripe an opplevelsen. Hvordan materialet benyttes er opp til hver enkel lærer, det er dere som kjenner elevene, og hva som kan fungere for dere og de fagene dere har.

Oppgavene er varierte, noen krever fysisk innsats andre internett, men alle oppfordrer til refleksjon og samtaler, det er viktig at elevene er klar over at det ikke finnes rette og gale svar når det kommer til kunst. Det er individuelle opplevelser i møte med en teaterforestilling, men man skal alltid forsøke å begrunne sine tanker og meninger.

Skolematerialet henvender seg til ungdomskolen og det videregående trinn.

Ved spørsmål til undervisningsmaterialet, ta gjerne kontakt med nina@rogaland-teater.no

FØR FORESTILLINGEN

Noen ganger kan det være fint å komme uten forkunnskaper og bare ta imot forestillingen og se hvor den tar deg hen. Andre ganger er det både gøy, og til stor hjelp, at man setter seg godt inn i forestillingen før man ser den. Her følger noen praktiske øvelser for å komme i gang.

Påstander, «Ja» og «Nei» svar

Oppgaven løses ved at man flytter seg til en «Ja-side» og eller en «nei-side» Mellom hver påstand skal elevene gå til utgangspunktet i midten. Læreren stiller spørsmålene, og teller 1,2,3, og elevene flytter seg fysisk til feltet «JA» eller «NEI» på tre. Dette er for at de ikke skal ha tid til å se på hva de andre elevene «svarer», men at de gir selvstendige svar.

Følg opp svarene elevene gir med å la dem snakke sammen om hvorfor de svarte som de gjør? Når? Hva? Hvorfor? På hvilken måte?

- Jeg tenker at Ibsens drama ikke angår meg. (ja/nei)
- Jeg forventer å sovne under forestillingen. (ja/nei)
- Jeg er samfunnsengasjert. (ja/nei)
- «Blod er tykkere enn vann». (ja/nei)
- Vi har full likestilling i dag. (ja/nei)
- Man skal alltid snakke sant. (ja/nei)
- Jeg gleder meg til å se teaterstykket. (ja/nei)

På en skala fra 1-10

- Er det en menneskerett å oppnå lykke?
- Er det situasjoner der det kan være best å ikke kjenne sannheten?
- Kan aktiv dødshjelp forsvares?
- Er arv sterkere enn miljø?
- Kan skam stå i veien for menneskets frie vilje.
- I dag er det ingen skam å få en kjønnssykdom?
- Er blod tykkere enn vann?
- Har man begrensede muligheter dersom man ikke er rik?
- Er plikter og fasade viktigere enn sannhet og lykke?

Dialogen: Hvorfor står du der du står? Start en samtale med de nærmeste rundt deg. Lærerne spør inn til de forskjellige grupperinger. Det er lov å flytte plass hvis man endrer mening under samtalen

FORVENTNINGER

Oppgaver man kan først løse i par, for så å deles i plenum.

- 1) Hvilke forventninger eller assosiasjoner får du/dere av tittelen; Gjengangere? Har du hørt tittelen før? I hvilken sammenheng?
- 2) Gå inn på www.rogaland-teater.no og les hva Rogaland Teater skriver om forestillingen. Hvordan er det det visuelle uttrykk? Hvordan "selges" forestillingen? Hva gjør dette med dine forventninger?
- 3) Hvem medvirker i forestillingen. Er det noen av disse skuespillerne du kjenner fra andre forestillinger eller film og tv? Hva gjør dette med dine forventninger?
- 4) Instruktøren er Hanne Tømte. Hvem er hun? Hva gjør det med dine forventninger?

Bli kjent med Ibsen og stykket på 8 minutter

Del klassen inn i grupper på 3 eller 4, der halvdelen av gruppene jobber med oppgave 1, og de andre jobber med oppgave 2.

Bruk 8 minutters intensiv googling. (Ikke mer enn 8 min, det skal være upretensiøst og morsomt). Hent forskjellig fakta fra flere forskjellige kilder. Det er ikke lov å bare bruke wikipedia. Jo mere underlige og fantastiske opplysninger, jo bedre for hukommelsen. Gruppene presenter sine funn for klassen.

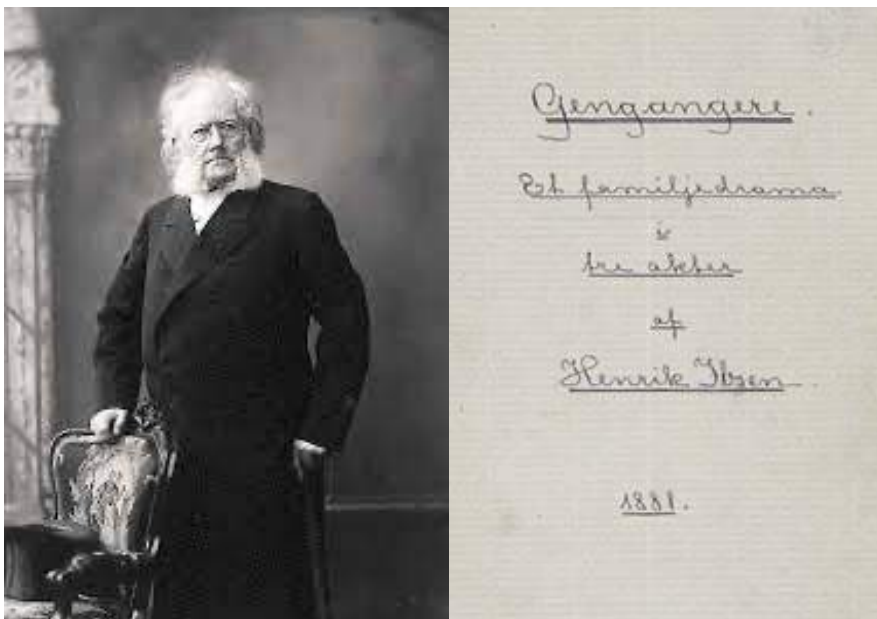
1) Dramatiker Henrik Ibsen

Det sies at Henrik Ibsen er verdens nest mest spilte dramatiker, etter William Shakespeare, men hvor mye kjenner dere til ham, hans forfatterskap og hans samtid?

2) Gjengangere

Forestillingen heter «Gjengangere» eller «Gengangere», som Ibsen selv skrev det.. Hva er en gjenganger? Vi vet at teaterstykkets tematikk skapte reaksjoner i sin samtid, og ble ikke spilt i Norge før to år etter det ble utgitt.

Finn så mye informasjon om stykket dere klarer. Hvor ble det spilt for første gang, hvordan var mottakelsen? Hvilke tema tar stykket opp?

Fysisk presentasjon av karakterene og handlingen i 3 akter

Få 5 frivillige elever til å komme opp og være de forskjellige karakterene, (for å engasjere flere kan man bytte for hver akt). Gi dem hvert sitt sitat og rollebilde fra Vedlegg 1. Disse skal elevene holde opp foran seg når de finner sine plasser på gulvet og leser sine replikker. En elev kan lese handling. Øvelsen er ment for å bli kjent med karakterene og hva som skjer i de tre aktene.

1. AKT

Fru Alving, hun kan plasseres i midten på en stol. Helene Alving er enke etter Kaptein og Kammerherre Alving. Hun eier og bor i en herregård sammen med sin tjenestejente. I morgen er det 10 år siden hennes mann døde, og i den anledning vil hun åpne et barnehjem til hans minne.

Sitat; Sannheten er at min mann døde like ryggsløs som han hadde levd hele sitt liv. (s. 40)

Osvald, kan sitte på gulvet og lene seg opp langs Helene Alving. Han er hennes sønn, og har kommet hjem for å være med på åpningen av barnehjemmet "Kaptein Alvings minne". Han ble sendt vekk fra hjemmet alt som 6 åring for å gå på skole. I dag er han en anerkjent kunstner og lever et bohemsk liv i Paris.

Sitat; Hør her, pastor. Jeg har vært fast søndagsgjest i et par sånne uregelmessige hjem. Men jeg har aldri hørt et støtende ord, og enda mindre har jeg vært vitne til noe som kan kalles uanstendig. (s.33).

Pastor Manders, han kan plasseres på andre siden av Helene Alving. Manders er en ungdomsvenn av Fru Alvings avdøde mann, og hennes forretningsfører og rådgiver. En gang, før Osvald var født, oppsøkte Fru Alving Manders i sin fortvilelse over sitt ekteskap. Manders fikk henne til å reise tilbake til sin mann og fortsette familielivet med ham. I dag kommer pastoren fra byen for å holde tale i morgen på åpningen av barnehjemmet.

Sitat; Hvilken rett har vi mennesker til lykken? Vi skal gjøre vår plikt! Og din plikt var å holde fast ved den mannen du hadde valgt. (s.36)

Snekker Engstrand, plasseres litt skrått bak i bildet. Engstrand er Regines far og er en god snekker når han er edru. Han har ferdiggjort barnehjemmet og vil reise inn til byen i kveld. Han har lagt seg opp litt penger og vil ha med seg Regine til byen for å hjelpe ham på et "Sjømannshjem" han vil åpne.

Sitat; Ja, ja. Men ta deg i det minste en prat med pastoren. Han kan fortelle deg hva et barn skylder sin far. For jeg er faren din uansett, skjønner du. Det står det på fødselsattesten. (s.11).

Regine Engstrand, kan plasseres litt bak, mellom Engstrand og Fru Alving. Hun er tjenestepike i huset og har vokst opp her. Hun er betatt av Osvald og det spennende kunstnerlivet han fører i Paris. Hun lærer seg språk og håper han vil ta henne med ut i verden.

Sitat; Nei, det jeg har hatt lyst til... Nå, det kan fortsatt skje. Det kan fortsatt skje! (s 9).

1 En kammerherre er et høyt rangert medlem av en fyrstes hoff; tittelen blir i dag brukt som ærestittel. Den er ikke lengre i bruk ved det norske hoff.

2. AKT

Fru Alving, reiser seg opp fra stolen. Hun har oppdaget at Regine og sønnen Osvald er betatt av hverandre og hun hører dem inne i stuen. Helene Alving minnes sin mann og deres tjenestepike Johanne. Johanne var Regine sin mor, og nå er det som om Fru Alving hører "Gjengangere".

Sitat; Regine må ut av huset. Og det straks. Det er helt sikkert- (s. 48)

Snekker Engstrand, blir stående. Det kommer for en dag at Engstrand ikke er Regines far. Pastoren anklager Engstrand for å ha løyet for ham, og fått ham til å forfalske kirkeboka.

Sitat; Johannes barn - hm, det er rart med det -men det er som om hun har vokst fast i hjerterøttene mine (s.65).

Osvald, kan bli sittende. Han har betrodd seg til sin mor om at han er mentalt nedbrutt og vil aldri kunne jobbe igjen. Hans lege i Paris har sagt at fedrene synder hjem søker barna.

Sitat; Mor, Regine er min eneste redning! (s. 80).

Regine, setter seg ved siden av Osvald. Osvald sier han vil ha henne med seg til Paris, eller bli hans kone, om hun vil.

Sitat; Det er ikke opp til meg (s. 89).

Pastor Manders, går fram og ser ut over klassen. Barnehjemmet brenner.

Sitat; Forferdelig! Det er straffen ... (s. 91).

3. AKT

Pastor Manders, Kaptein Alvings Minne er brent ned til grunnen. Engstrand sier han så pastoren slukke et lys med fingrene og kastet veken bort til høvelflisene så det hele tok fyr. Pastoren selv kan ikke engang huske at han har slukket lyset. Det hele er kaotisk og fortvilende.

Sitat; Den offentlige meningen kan tvinge meg til å fratre. (s. 96).

Snekker Engstrand, går fram til pastoren. De to skal ta båten til byen. Pastoren skal støtte Engstrand i jobben med sjømannshjemmet som skal få navnet "Kaptein Alvings hjem".

Sitat; Jacob Engstrand er som en slags reddende engel, pastor. (s. 97).

Regine, reiser seg opp. En stor avsløring om hvem hennes far er, gjør at hun ikke kan bli værende hos Alving. Hun vil også ta båten til byen.

Sitat; En fattig jente må utnytte sin ungdom; ellers kan man komme til å stå på bar bakke. Jeg har nemlig også livsglede i meg! (s. 105).

Osvald, han og Fru Alving er alene. Det er nå klart at Osvald er døende, angsten river i ham. Han ønsker at hans mor skal gi ham morfin når smerten blir for stor.

Sitat; Jeg har ikke bedt deg om livet. Og hva er det for et liv du har gitt meg? Jeg vil ikke ha det. Du skal ta det tilbake! (s. 118).

Fru Alving, sitter ved sin sønn, hun er helt fortvilet, alt har raknet, barnehjemmet er brent ned, livsløgnen er avslørt og hennes sønn ber om hjelp i sin dødsangst.

Sitat; (Hvisker liksom stivnet) Dette klarer jeg ikke! Aldri! (plutselig) Hvor har han det? (Famler pilsnart over hans bryst (etter pillene)), (s. 122).

PRAKTISK OPPGAVE OM SCENOGRAFI

Scenografi er et scenisk element som understøtter regien. Noen ganger illustrerer scenografien miljøet scenen utspiller seg i, andre ganger kommuniserer scenografien mer abstrakt eller symbolsk og har sine egne kommentarer til tematikken i teksten. Les Vedlegg 2 (Ibsens sceneanvisninger)

Edvard Munch, Gjengangere.
(1928-1929)

DEN KUNSTNERISKE PROSESSEN FØR EN FORESTILLING ER KLAR

Hvor starter den?

- o **Teatersjefen**
- o **Dramaturgiat**
- o **Kunstnerisk råd**
- o **Instruktør**

Teatersjefen har kjent til forestillingen kanskje i hele 2 år før den kommer på scenen. Han eller hun har tenkt høyt sammen med dramaturg og det kunstneriske råd. Hva skal settes opp og hvorfor, hvilke instruktører kan passe?

- o **Kunstnerisk team kan bestå av**
- o **Instruktør**
- o **Scenograf**
- o **Kostymedesigner**
- o **Sminke og parykk**
- o **Lysdesign**
- o **Koreograf**
- o **Musiker/komponist/lyd-design**
- o **Video- designer**

PROSESSEN

- o **Rammemøte-, skisse og modellmøte**, her presenterer instruktør og scenograf sine tanker, og teatret gir dem noen økonomiske rammer. Modellmøtet er alt klart og alle teatret får se scenografien og høre instruktøren snakke om sine tanker om forestillingen. Så kan salgsavdelingen begynne å markedsføre forestillingen.
- o **Leseprøve**, første gang skuespillerne møter teksten.
- o **Prøvetid**, det er ca. 8 ukers prøvetid
- o **Publikumsprøver**, den siste uken før premiere har vi publikum inn for å kjenne responsen, forstår publikum det vi vil de skal forstå ... oppnår vi kontakt?
- o **Premiere**, nå er forestillingen ferdig og vises for førstegang.
- o **Forestilling**, det kunstneriske teamet forlater produksjonen og skuespillerne skal nå eie forestillingen.

FORDYPNING

Les det *før* forestillingen, og reflekter rundt det *etter* forestillingen.

Ibsen, Det moderne dramaets far

Denne teksten er skrevet med tanke på ungdomsskoleelevene.

Ibsen rett mann til rett tid

Ingen tvil om at Henrik Ibsen var en fantastisk dramatiker, men han var også rett mann til rett tid, eller var i stand til å utvikle seg i takt med samfunnsånden. Her er en kort, og forenklet gjennomgang om hvordan Ibsen ble det moderne dramaets far.

I 1828 ble baby-Ibsen født inn i et Norge som ufrivillig var gitt vekk som krigsbytte til Sverige. Før dette hadde Norge vært en koloni av Danmark gjennom fire århundrer og var sterkt preget av dansk administrasjon, kultur og språk.

Norge hadde et ønske, og behov, om å gjenoppbygge sin kulturelle stolthet og sin nasjonale selvstendighet. Folket hadde behov for å dyrke fram norske forfattere og de første stykkene Ibsen skrev gikk rett inn i den Nasjonalromantiske genren.

Nasjonalromantikken var pompøs, med store følelser, store kjoler, alt var stort, hjerte smerte osv. Ibsen var inspirert av vikingsagaer, natur, ballader og folkeviser. Dette ble så kjedelig i lengden at noen måtet finne på noe annet ... Ibsen var en av dem ... og han lot seg inspirere av den europeiske tidsånden og støttet den danske litteraturforskeren, Georg Brandes – Samtidsdiktning måtte sette problemer under debatt, den skulle være virkelighetsnær og sosialt progressiv, først da var diktning levende og interessant, mente Brandes.

SÅ, Ibsen videreutviklet seg og ble mer samfunnskritisk. Vikingkonger, troll, bunader og natur, måtte vike for virkelige mennesker, og gjennom realismen fikk endelig borgerskapet se seg selv og sine problemer på scenen (ekteskapet, maktmisbruk, dobbeltmoral og fortrenge løgner som blir avdekt og mye mer).

Ibsen skrev innenfor den dramatiske formen, som er inspirert av Aristotelis, som har vært død i over 2000 år, MEN som fortsatt ca. 90% av alle Hollywood-filmer forholder seg til.

Alt har en BEGYNNELSE, MIDTE OG SLUTT. I tillegg skrev Ibsen under en streng regel som vi kaller tre enheter: én handling, ett sted og én tid (et døgn, eller innenfor en kort gitt tid).

Han gjeninførte antikkens retrospektive teknikk, der fortidens grums rulles opp og skaper konflikt.

Ibsen, det første symptomet på dramaets krise i moderne tid.

Vi sier gjerne at det moderne teatret starter rundt 1850, det er overgangen fra romantikken til realismen, naturalismen og symbolismen. Det er en gradvis overgang som preger tiden fram til midten av 1900-tallet. Tyngdepunktet i teatret flyttes fra opera til drama og skuespill.

Teatret blir representativt for borgerskapet, altså borgerskapet får se seg selv på scenen, ikke konger og adel, men samfunnet og familier, likt dem de selv lever i. Teateret er ikke virkelighet, men disse retningene beveget seg mot noe «mer» virkelig enn konvensjonen var på denne tiden.

Flere teatervitere hevder at realismens konvensjoner for virkelighet og det nye kravet om å sette problemer under debatt, innebar på mange måter en tilbakevending til klassisismens idealer om handlingen, tiden og stedets enhet. Men tidene hadde forandret seg, og kravet om å sette problemer til debatt, og at psykologien gjør sin innmarsj, gjorde kanskje at den stramme formen måtte utfordres, eller løses slik at formen tilsynelatende ble fulgt.

Det er den ungarske litteratur- og teaterviteren Peter Szondi, som i sitt verk, «Theorie des modernen Dramas» (Det moderne dramaets teori) fra 1956 som hevdet at Ibsen var et symptom på dramaets krise. Denne påstanden tar utgangspunkt i det klassiske forbudet mot alt episk i den dramatiske diktning. Ibsens innhold var mer episk enn klassisk, men fordi Ibsen var en brilliant dramatiker benyttet han seg av den retrospektive teknikken, der han lar karakterer komme inn og avsløre hendelser i fortiden.

På den måten holdt han seg innenfor tidens og stedets enhet.

Szondi er ikke den første som har påpekt Ibsen i forhold til om han skrev episk eller dramatisk, også hans samtid kritiserte, eller beundret, ham for det samme. Ibsens stykker har nesten ingen handling, handlingen var at personer kom og avdekket fortiden ...

IBSENS DRAMATIKK - EPISK ELLER DRAMATISK FORM?

Denne egner seg nok for spesielt interesserte og videregående trinn.

Den tyske dramatiker og teatermannen Bertolt Brecht, som er kjent for det episke teateret, skrev denne oversikten (se nedenfor). Her beskriver han forskjellen på dramatisk og episk form, slik han så det. Dramatisk form skal her forstås som den ledende teaterformen slik vi ofte vil si vi kjenner den fra Ibsens stykker og Hollywood-filmer hvor vi lever oss inn i handlingen og karakterene.

Gjør deg/dere kjent med modellen, etter forestillingen kan du/dere selv se skjemaet igjennom en gang til og se hvor forestillingen, i sin helhet, passer best inn ...

Den Dramatiske formen i teater	Den episke formen i teater
Scenen «legemliggjør» en hendelse	Den forteller den
Blander tilskueren inn i handlingen	Gjør tilskueren til betrakter
Bruker opp tilskuerens aktivitet	Vekker tilskuerens aktivitet
Gjør det mulig for tilskuer å vise følelser	Avtvinger tilskuerens avgjørelser
Formidler tilskueren opplevelser	Formidler tilskueren kunnskaper
Tilskueren blir satt inn i en handling	Han blir konfrontert med den
Det blir arbeidet med suggesjon	Det blir arbeidet med argumenter
Følelsene blir konserverte	Blir drevet til erkjennelser
Mennesket forutsettes kjent	Mennesket er gjenstand for undersøkelse
Det uforanderlige mennesket	Det foranderlige og forandrende mennesket
Spenning om utgangen	Spenning om utviklingen
Den ene scenen fører over i den andre	Hver scene står for seg
Handlingen følger etter hverandre etter en rett linje	I slynge
Natura non fecit saltus (naturen gjør ikke sprang)	Facit saltus (gjør sprang)
Verden som den er	Verden som den blir
Hva mennesket skal	Hva mennesket må
Dets drifter	Dets hensikter
Tanken bestemmer måten å være på	Samfunnssituasjonen bestemmer tanken

1 Konvensjon -Vedtatte eller alminnelige anerkjente retningslinjer. (Store Norske Leksikon). 3 Dette var, og er fortsatt i dag, idealer hentet fra den greske antikken og Aristoteles lille bok - «Om Dikterkunsten». Denne, nesten 2300 år gamle teksten, beskriver i detaljer hvordan det ypperste av dramatik skal skrives og står for ettertiden som den dramatiske formen. De tre enheter er kravet til én sammenhengende handling som utspilles på ett sted i én komprimert tid. Aristoteles skriver i «Om Dikterkunsten» at handlingen skal utspille seg innen et solomløp, eller i hvert fall ikke strekke seg meget utover dette (34).

FØR SALSLYSET SLUKKES

Det kunstneriske teamet

Når dere sitter i salen for å se stykket, da har det kunstneriske teamet som består av blant annet regissør, scenograf, musiker og kostymedesigner jobbet med stoffet i mange måneder. Før skuespillerne kommer på scenen, har de lest, tolket og tenkt rundt rammene til stykket som de presenterer på et “modellmøte” for teatret. Navnet kommer av at de viser en modell av scenen og scenografien, altså det fysiske rommet stykket skal utspille seg i. Der viser de også tegninger av kostymer og snakker om hvordan de vil jobbe med stykket.

Det finnes mange eksperter og mye er skrevet om Ibsen og Gjengangere. Dette kunstneriske teamet sa de ville utforske teksten med “nye” øyne og se hva de ville finne. De ville at 1880-tallet skulle møte 2022. Leve i nuet, men med fortiden til stede.

Nå begynner forestillingen snart. Se for deg at noen fra det kunstneriske teamet hvisker deg i øret noen tips du kan ha med deg inn, før lyset slukkes.

Regissøren, Hanne Tømta: Se om du kan gjette når karakterene lyver? Og når du tror de snakker sant?

Scenograf, Nora Furuholmen: Det brukes mye tid på det du ikke først legger merke til, se etter detaljene.

Kostymedesigner, Ingrid Nylander; Se på karakterene, tenk på hvorfor de er kledd og sminket slik.

Musiker, Simon Skjønberg Revholt; Lytt etter ulike emosjoner i musikken.

Lysdesign, Trygve Andersen; Merker du lyset?

ETTER FORESTILLINGEN

Hvordan man opplever en teaterforestilling kan variere fra dagsform til interesse for tema, musikken, scenedekorasjonen og hvordan måten skuespillerne spilte på.

Noen ganger går man ut fra en forestilling og er ferdig med den, andre ganger surrer den rundt i hodet lengre. Det er ikke alltid man kan sette ord på hvorfor man mislikte eller likte den forestillingen man nettopp har sett.

De neste oppgavene er ment som en hjelp til å huske, og å ”analysere” forestillingen dere har sett ved å bryte den ned i små biter, for så å sette det sammen igjen.

1. For å komme i stemningen og huske tilbake til forestillingen kan det være lurt å prøve å lage et kort handlingsreferat av hva du/dere så uten å tolke.
 - Hvem traff vi? Karakterene i forestillingen, hvilke relasjoner hadde de til hverandre? (mor, venn, barn osv.).
 - Hvor var vi, hvor utspilte det hele seg?
 - Og hva skjedde. Prøv å gi en nøytral beskrivelse.
2. Hva likte dere med forestillingen, det beste, det morsomste, det merkeligste, det dårligste, det mest rørende, det gjenkjennelige? Alt er lov, men dere skal begrunne deres meninger!

OPPGAVE I FORHOLD TIL FORM OG ESTETIKK

Jobb sammen i par.

Scenografi

Scenografi er et scenisk element som understøtter regien. Sammen med instruktøren, som er kunstnerisk ansvarlig, og som i prinsippet bestemmer alt, utarbeider scenografen et visuelt uttrykk.

Noen ganger illustrerer scenografien miljøet scenen utspiller seg i, ute, inne, stue, kjøkken også videre. Scenografien kan være realistisk med riktige møbler, vinduer og vegger. Andre ganger kommuniserer scenografien mer abstrakt eller symbolsk og har sine egne kommentarer til tematikken i teksten.

Les Vedlegg 2.

1. Har scenograf, Nora Furuholmen, fulgt Ibsens anvisninger? Forklar.
2. Hva så dere? Former, materiale, motsetninger og likheter. Hvilke assosiasjoner gir scenografien dere?
3. Understøtter det scenografiske grepet tematikken/handling? å hvilken måte?

Scenografen Nora Furuholmen er opptatt av detaljer. Hun bruker mye tid på det vi ikke legger merke til med en gang. Publikum vil nok oppleve og "lese" scenografien forskjellig fra hvor i livet de er, og hvilke referanser de har. Hun ønsker ikke å konkludere noe i scenografien.

Alt hos Fru Alving er i tipp topp kvalitet, men det er ikke ordentlig tatt vare på. Dersom man ikke tar vare på sine ting i et drivhus, vil naturen ta sin egen vei. Det som er troverdig og virkelig i teaterets verden, er ikke troverdig i virkeligheten.

4. La dere merke til detaljene i scenografien? Hva så dere og hva fortalte detaljene dere om familien Alving?
5. Husker du hvordan dørene i glasshuset ble brukt? Ga det noe til innholdet og handlingen?
6. Scenerommet er helt åpent, det er ingen inndekning som forsøker å skjule bak- og sidescenen. Hva gir det oss av opplevelser? Hvorfor tror dere scenografen har valgt dette? Ingen svar er rett eller feil.
7. Kostymene er fra i dag, mens scenografi er mer tidsriktig, men med innslag av i dag. Hva tenker dere om det? Forteller det oss noe?

KOSTYME OG MAKEUP

Se på skuespillerne, tenk på hvordan de er kledd og sminket.

1. Hva sier sminken og klærne om karakterene de spiller?
2. Hvordan ville du/dere gjort dette hvis du var kostymedesigner?

REGIEN I GJENGANGERE

Hanne Tømta har regissert stykket. Sammen med skuespillerne finner hun en spillestil og retninger for karakterene og hvordan skuespillerne jobber med rollen. Hvor ligger sympatien, hvem driver, forandrer karakterene seg? Endrer de seg i løpet av stykket?

1. Dersom hovedkarakteren er den som forandrer seg mest i løpet av stykket, hvem tenker dere det er?
2. Er det noen av karakterene som ikke utvikler, eller endrer seg så mye gjennom stykket? Begrunn svaret.
3. Hvordan opplevde dere spillestilen er i dette stykket? Trodde dere på skuespillerne.

Den fjerde vegg.

Det har lenge vært et mål innenfor moderne-, vestlig-, klassiske teater å forholde seg til den fjerde vegg. Det vil si at det er tre fysiske vegger på en scene, mens den fjerde veggen er der publikum sitter. Vi er liksom ikke der, men kan se gjennom den fjerde vegg, uten at karakterene ser oss ...(som på film).

4. Hvordan forholdt denne forestillingen seg til den fjerde veggen? Fikk dere øye på flere spillestiler? Hadde skuespillerne kontakt med publikum?

MUSIKK I FORESTILLINGEN

Teaterkomponist Simon Revholt har arrangert musikken til Gjengangere. Han sier en viktig oppgave for en teaterkomponist er å utøve kjærlighet i møtet mellom tekst og tone. Teksten er forbunnet til hodets intellekt og musikken er hjertets stemme... Simon ser det som sin oppgave å finne balansen mellom disse to størrelsene eller stemmene. Musikken må ikke slå i hjel teksten, og vise versa. Viktig at teatermusikken spiller på lag med teksten og regien.

I arbeidet med Gjengangere, har Skjønberg Revholt valgt å arrangere folketoner fra Ibsens tid, ikke de mest kjente, men de som fremstår som tidløse.

Temaet ensomhet og forholdet mellom foreldre og barn, er bakgrunnen for at han valgte å arrangere folketoner, de representerer noe ensomt, noe universelt og evig. Vuggeviser og folketoner har «Ur-tertsen», eller grunnterts til felles, noe som appellerer til barnet og gir ro. Derfor ble dette et naturlig valg i møte med dette stykket.

All musikk er a cappella, det er kun et sted der Osvald spiller gitar, dette gir et autentisk og ærlig uttrykk. Ved å la skuespillerne synge som sine roller blir musikken uttrykk for det som ikke sies i dialogene. Musikken får en emosjonell fortellerstemme.

1. Hvordan opplevde du/dere musikken i stykket?
2. Klarte du/dere å lytte etter forskjellige emosjoner og følelser?

OPPGAVE I FORHOLD TIL TEMATIKK

Ibsen tilhører realismen og den kjennetegnes ved at den setter problemer til debatt. Gjennom karakterenes handlinger og dialoger belyses et eller flere temaer. Gjengangere er ingen unntak, også her belyses flere temaer.

1. Hvilke tema tenker du/dere stod sterkest fram i Hanne Tømtas regi? Det kan være lettere å forsøke å tenke sammen to og to, for så senere åpne opp for klassediskusjoner. Ingen ting er galt, men husk å begrunn tankene.

Her kan dere gjenta oppgaven fra FØR FORESTILLINGEN på en skala fra 1-10, tenker dere det samme som før forestillingen?

Til inspirasjon for samtale rundt tema i Gjengangere

Se hvor langt dypere denne gamle satan går oss på livet og viser, at den så meget lovpriste barnekjærligheten hos foreldrene er skinnsyke, mens man har dem, og ond samvittighet når de mistes. – (sitat, Alexander Kjelland).

1. Reflekter over Osvald og Regine, kan dere sette dere inn i deres situasjon? Hva ville dere ha gjort om dere var en av dem?

Hamartia er et begrep fra dramaturgiens far, den greske filosofen Aristoteles. Det betegner en feil eller svakhet hos en «helt» (hovedpersonen i en tragedie) Dette feilgrepet eller svakheten fører til det tragiske fallet, Det er altså denne «feilen som fører til ulykken, ikke karakterens egne handlinger. I den greske antikken sa man at det var en straff fra Gudene.

I Gjengangere kan man kanskje finne Hamartia hos flere? Hvem? Drøft.

KILDER

Aristoteles, Om Dikterkunsten, Grøndahl og Dreyers Forlag, 1997, Oslo
Ibsen, Henrik Henrik Ibsens samlede verker, bind 3, Gyldendal Norske Forlag AS, 1952
Nygaard, Jon, Teatrets Historie del 2, Spillerom.
Szondi, Peter, Det moderna dramats teori 1880 -1950, W.W., Stockholm 1972
<https://www.rogaland-teater.no/forside>
<https://snl.no/>
<https://no.wikipedia.org/wiki/Portal:Forside>

VEDLEGG 1 HELENE ALVING

Akt 1 Sitat; Sannheten er at min mann døde like ryggesløs som han hadde levd hele sitt liv. (s. 40)

Akt 2, Sitat; Regine må ut av huset. Og det straks. Det er helt sikkert (s. 48)

Akt 3, Sitat; (Hvisker liksom stivnet) Dette klarer jeg ikke! Aldri! (plutselig) Hvor har han det? (Famler pilsnart over hans bryst (etter pillene)), (s. 122).

OSVALD ALVING

AKT 1, Sitat; Hør her, pastor. Jeg har vært fast søndagsgjest i et par sånne uregelmessige hjem- Men jeg har aldri hørt et støtende ord, og enda mindre har jeg vært vitne til noe som kan kalles uanstendig. (s.33).

Akt 2, Sitat; Mor, Regine er min eneste redning! (s. 80).

Akt 3, Sitat; Jeg har ikke bedt deg om livet. Og hva er det for et liv du har gitt meg? Jeg vil ikke ha det. Du skal ta det tilbake! (s. 118).

PASTOR MANDERS

Akt 1, Sitat; Hvilken rett har vi mennesker til lykken? Vi skal gjøre vår plikt! Og din plikt var å holde fast ved den mannen du hadde valgt. (s.36)

Akt 2, Sitat; Forferdelig! Det er straffen ... (s. 91).

Akt 3, Sitat; Den offentlige meningen kan tvinge meg til å fratre. (s. 96).

SNEKKER ENGSTRAND

Akt 1, Sitat; Ja, ja. Men ta deg i det minste en prat med pastoren. Han kan fortelle deg hva et barn skylder sin far. For jeg er farne din uansett, skjønner du. Det står det på fødselsattesten. (s.11).

Akt 2, Sitat; Johannes barn - hm, det er rart med det -men det er som om hun har vokst fast i hjerterøttene mine (s.65).

Akt 3, Sitat; Jacob Engstrand er som en slags reddende engel, pastor. (s. 97).

REGINEENGSTRAND

Akt 1, Sitat; Nei, det jeg har hatt lyst til-. Nå, det kan fortsatt skje. Det kan fortsatt skje! (s 9).

Akt 2, Sitat; Det er ikke opp til meg (s. 89).

Akt 3, Sitat; En fattig jente må utnytte sin ungdom; ellers kan man komme til å stå på bar bakke. Jeg har nemlig også livsglede i meg! (s. 105).

VEDLEGG 2

Ibsen sine sceneanvisninger til Gjengangere.

FØRSTE AKT

(En rommelig havestue med en dør på den venstre sidevegg og to døre på veggen til høyre. I midten av stuen et rundt bord med stole omkring; på bordet ligger bøker, tidskrifter og aviser. I forgrunnen til venstre et vindu, og ved samme en liten sofa med et sybord foran. I bakgrunnen fortsettes stuen i et åpent, noe smalere blomsterværelse, der er lukket utad av glassvegge og store ruter. På blomsterværelsets sidevegg til høyre er en dør som fører ned til haven. Gjennom glassveggen skimtes at dystert fjordlandskap, sløret av en jevn regn.) (s. 71).

(Snekker Engstrand står opp ved havedøren. Hans venstre ben er noe krumt; under støvlesålen har en trekloss. Regine, med en tom blomsttersprøyte i hånde, hindrer ham fra å komme nærmere.)

ANNEN AKT

(Samme stue. Regntåken ligger fremdeles tungt over landskapet.)
(Pastor Manders og Fru Alving kommer ut fra spisestuen) (s. 92).

TREDJE AKT

(Stuen som før. Alle dørene står åpne. Lampen brenner fremdeles på bordet. Mørkt utenfor; kun en svak ildskimmer til venstre i bakgrunnen.)
(Fru Alving, med et stort tørkle over hodet, står oppe i blomsterværelset og ser ut. Regine, likeledes med et tørkle om seg, står litt bak henne). (110).

VEDLEGG 3 (fra programmet til forestilingen).

EPIKRISE: Etter psykoterapeutisk behandling.

BEHANDLER: Jone Schanche Olsen – overlege og leder for Transkulturelt Senter ved Stavanger Universitetssjukehus

VEDR.: Helene Alving, enke etter kammerherre Alving
Pasienten har møtt til ukentlige samtaler i ett år. Samtalene avsluttes i felles forståelse.

Pasienten ble henvist til undertegnede av sin lege etter et sammenbrudd i forbindelse med sønnen Osvalds død.

BAKGRUNN:

Pasienten er oppvokst som enebarn sammen med sin mor og morens to søstre. Faren døde før hun ble født, og det var relativt stramme økonomiske kår for den lille familien. Søstrene hadde sammen en systue med stor aktivitet, men med liten avkastning. Hun beskriver atmosfæren i barndomshjemmet kjølig og preget av gudstro, orden og regler. Særlig opplevde hun den ene av tantene sine som streng og kravstor.

I skolen opplevde hun stor grad av mestring: Hun lærte lett og fikk gode resultater. Samtidig var det vanskelig for henne å knytte nære vennskapsbånd. Hun hadde aldri noen bestevenninne.

Familiens økonomi tillot ikke videre studier til tross for en glimrende middelskoleeksamen. Hun fikk etter hvert aksept på at hun heller ville i tjeneste enn å bli sittende hjemme i systuen. Slik kom hun som stuepike i en herskapsfamilie i byen.

I denne rollen fikk hun mye oppmerksomhet fra menn som vanket i huset, blant annet fra kandidat Manders som hun i en periode knyttet seg til. Hun fikk også oppmerksomhet fra den noe eldre kaptein Alving som ofte var gjest. Selv om oppmerksomheten fra Alving hadde vært tydelig ble hun meget overrasket da han fridde til henne. Muligheten til et liv i velstand var en viktigere faktor i hennes forhold til Alving enn følelser og tiltrekning. Med minner om en fattig oppvekst og med sterke oppfordringer fra sin mor og sine tanter, valgte hun likevel å si ja til ekteskap. Hun satset deretter fullt på å få dette til å fungere både for seg selv, for Alving og for sønnen Osvald.

Det var vanskelig, ektefellen var notorisk utro og ble etter hvert alvorlig syk. På et tidspunkt forlot hun ham og søkte tilflukt hos pastor Manders. Han ønsket ikke å ta imot henne og ga klare og strenge råd om å gå tilbake. Hun fulgte hans råd. Det innebar også å ta hånd om driften av gården, noe Alving hadde mistet interessen for. Det uharmoniske ekteskapet, atmosfæren det skapte og Alvings utroskap med husets stuepike Johanne, gjorde at hun valgte å sende sønnen på kostskole i utlandet. Slik skulle han slippe å være vitne til farens uakseptable liv og foreldrenes stadige konflikter. Hun sørget også for at Johanne ble gift. Snekker Engstrand tok imot et beløp for å påta seg farskapet og dekke over bakgrunnen for Johannes graviditet.

Da Alving døde tok hun mål av seg til å gjøre gården til et mønsterbruk, noe hun lyktes med. I tillegg ville hun bygge et barnehjem oppkalt etter kammerherren.

AKTUELT: Pasienten fikk et sammenbrudd noen dager etter at sønnen Osvald døde. Bare dager før dette var det en stor brann på eiendommen hvor det nybygde barnehjemmet brant ned til grunnen.

FUNN: I de første samtaleene framsto hun deprimert, med tristhet, motløshet, søvnløshet og selvbekreidelse som de viktigste symptomer.

BEHANDLING:

Helene Alving har i løpet av behandlingsperioden fått arbeidet både med sin traumatiske oppvekst og med de utfordringer hun har stått overfor i sitt voksne liv. Skam har vært et hovedtema gjennom hele behandlingsperioden. Det har vært et vesentlig tema i forhold til barndomsopplevelser, hvor fattigdom og fravær av nære venner preget tilværelsen. Opplevelser av å være holdt utenfor og ikke bli invitert inn i fellesskapet har hatt en stor plass hos henne og forsterket skamfølelsen. Hun forteller blant annet om sin 10-årsdag da moren og de to tantene hadde forberedt selskap for henne, men ingen av de inviterte møtte opp.

I voksen alder har skammen over å være en bedratt ektefelle vært helt overskyggende. Mye av hennes voksne liv har dreid seg om å skjule mannens notoriske utroskap, både overfor sønnen og overfor resten av verden. Hun har i samtaleene reflektert over hvordan hun valgte å håndtere skammen med å gjøre seg hard, sterk og uangripelig. Etter hvert nærmet hun seg imidlertid også sine egne bidrag til at ekteskapet ikke fungerte. Særlig ble hun opptatt av mangelen på spontanitet og livsglede hos seg selv. Og at hun hadde avvist disse sidene hos ektefellen. Hun avviste ham også seksuelt etter at det ble mistanke om at han var syk av syfilis, noe hun både rettferdiggjør og skammer seg over i samtaleene. Hun har også tillatt seg å reflektere over hvordan forholdet til pastor Manders i ettertid må ha påvirket både henne og samlivet med Alving. «Han var min store lidenskap» ble gjentatt flere ganger i løpet av behandlingen, og det ufullbyrdede kjærlighetsforholdet har klart hatt stor innflytelse på hennes måte å fungere på.

Reaksjonen ble å være plettfri og på den måten overdøve skammen. Det ble også det helt overskyggende anliggendet i forhold til sønnen Osvald: At han ikke skulle måtte kjenne på og oppleve skammen ved å ha en syk og moralsk fordervet far. Hun er i samtaleene helt klar på at det var grunnen til at hun sendte ham fra seg som 7-åring. I samtaleene har hun beveget seg fra å rettferdiggjøre beslutningen om å sende ham fra seg til å betrakte det som et grunnleggende svik overfor Osvald.

Da Osvald skulle komme hjem i forbindelse med åpningen av barnehjemmet så hun for seg en mulighet til oppgjør og forsoning mellom dem. Osvald delte hennes interesse for filosofi, og hadde tydelig anerkjent hennes lesning av Schopenhauer. Hun hadde tanker om at dette fellesskapet kunne bringe dem nærmere. Schopenhauers tanker har etter hvert fått større plass i hennes tenkning om sitt eget liv. Det har vært med på å bringe henne til en slags forsoning med både seg selv og andre. Hun kom stadig tilbake til ett av hans sitater - **Vi burde behandle enhver menneskelig dumhet, feiltakelse og uvane med overbærenhet, idet vi husker på at det vi har foran oss er våre egne feil, dumheter og uvaner.**

NÆRE RELASJONER:

Det er sønnen Osvald hun har betraktet som sin nærmeste. Hennes reduserte relasjons- evne har påvirket forholdet deres, Utfordringene i forholdet har vært forsterket av at han stort sett har vært borte fra moren og hjemmet siden han var 7 år gammel. Det har vært en svært vanskelig prosess for henne å erkjenne at hun dypest sett sviktet ham, med skam og sorg som grunnleggende følelser knyttet til dette. Denne sorgen er for- sterket i forbindelse med hans død.

Hun har sterk opplevelse av det var potensiale til en nær relasjon mellom henne og pas- tor Manders. Hun ble både skamfull og såret over avvisningen hun møtte da hun kom til ham for å be om hjelp og for å bli hos ham. Senere ble hun sterkt kritisk til hans konser- vative gudstro og konformisme, til tross for strevet med sin egen families fasade.

Regine Engstrand har vært i huset i flere år, og har gitt fru Alving både glede og avlast- ning. Samtidig har ambivalensen i forhold til Alvings datter - og det faktum at hun selv etter hvert var den eneste som visste at det var slik det var - gjort det nødvendig for henne å holde avstand og ikke tillate seg å bli følelsesmessig engasjert i henne. I forhold til snekker Engstrand som påtok seg farskapet for Regine, har den hemmeligheten mel- lom dem - pengene han fikk - vært en avstandsskapende faktor. At han heller ikke visste hele historien om Alvings rolle gjorde henne også i denne relasjonen svært ensom.

VURDERING:

Pasienten har brukt tiden i terapi til en gjennomgående erkjennelse av hvilke krefter som har vært drivende i måten hun har levd livet sitt på. Det har gitt henne innsikt og forståelse i hvordan streng moral og skam har vært drivende faktorer i livet hennes. Det har også gitt henne en erkjennelse av sorg over å ha sviktet dem som sto henne nær- mest.

Samtidig synes det som om hun ved avslutningen av terapien også er i stand til å bruke sine filosofiske referanser til å mildne dommen over seg selv. Hun har tanker om hvor- dan denne erkjennelsesprosessen vil kunne gjøre det mulig for henne å leve et liv mer preget av ærlighet og sannhet i tiden framover.